

Vlaamse Vluchtelingen te Douai

HUN VERWEER TEGEN MARNIX' BIËNKORF

1578-1584

De stad Douai had in 1562 eindelijk het pleit gewonnen : de universiteit voor de waalse provinciën van de Nederlanden werd binnen haar muren opgericht. In 1531 had de magistraat de eerste supplicie aan Keizer Karel gericht; Rijsel, Doornik, Maubeuge waren als mededingers opgetreden; Leuven had zich hardnekkig tegen de oprichting geweerd. Inmiddels studeerden de waalse Nederlanders voort aan de universiteiten van Dôle en Bologna, van Parijs, Orléans en Toulouse waar het staatsgezag met minder ijver over de orthodoxie waakte dan te Leuven. Koning Filips zag het gevaar in. Na de oprichting van de nieuwe bisdommen was de roep naar een zuidelijke universiteit dan ten slotte verhoord geworden ¹. Voor de financiering mocht Douai rekenen op de rijkdom van de naburige grote abdijen van Anchin, Saint-Vaast, Saint-Amand, Mont-Saint-Eloi; ook Hasnon en Marchiennes zouden zich vrijgevig tonen ².

¹ De Koning vaardigde in maart 1570 een plakkaat uit waarbij zijn nederlandsche onderdanen verboden werd aan vreemde universiteiten te studeren. De ouders waren voortaan gehouden hun kinderen te zenden naar zijn universiteiten „van herwaerts-overe”, namelijk Leuven en Douai, of naar een school gelegen „binnen andere Conynckrijcken, Landen oft Staten, van onser onderdanicheyt”. Voor de terugkeer werd een termijn vastgesteld : vier maanden voor de studenten die „over des-zyde van de gheberchten [Alpen] zyn” en zes maanden voor de anderen. *Tweedden Placaet-Bouck van Vlaenderen*, pp. 1-7. Gent, 1629.

² G. CARDON, *La fondation de l'université de Douai*, Parijs, 1892; L. SALEMBIER, *L'étudiant de l'ancienne université de Douai*, in *Hommes et Choses de Flandre*, pp. 191-385. Rijsel, 1911.

De beroerde tijd drukte aldra zijn stempel op de nieuwe stichting : Douai werd een apologetisch centrum. De universiteit kreeg niet alleen naam en faam als het „katholieke Oxford” van de Engelse emigranten op het Continent ³, Willem van Oranje zou haar weldra bestempelen als een „seminaire de papistes”. Het bewind van de Gentse Calvinisten over Vlaanderen zou zelfs voor gevolg hebben dat Douai onverwacht een „seminarie” werd voor vlaamse diëtssprekende geestelijken. Mathias Lambrecht, de latere bisschop van Brugge, was een van deze mannen. Hij verbleef vier jaar te Douai en legde zijn ervaring neer in enkele regels van zijn *Historia Ecclesiastica*; hij schrijft :

„Philips, Coninck van Spaengnen, ... stichte te Douay een Universiteyt int iaer vyfthien hondert ende LXIJ. die naermaels in de groote troubles ende beroerten vande Nederlanden een ghemeyne toevlucht heeft geweest van allerhande gebannen ofte oock gevluchte Catholycken, die met de schelmerie der rebellen gheen gemeynschap en begheerden te hebben...” ⁴

De jaren van deze „ghemeyne toevlucht” te Douai zijn de jaren van de tweede beeldenstorm en van de Calvinistische Republiek te Gent. Als begindatum mag gelden de gevangenzetting van de bisschoppen Drieux van Brugge en Rythove van Ieper, samen met enkele leden uit de adel en de magistratuur (28 oktober 1577). Achtereenvolgens werden, in de loop van 1578, Kortrijk (6 maart), Brugge (20 maart) en Ieper (20 juli) door de benden van Hembise en Ryhove voor de rebellie gewonnen ⁵. Douai zelf liep gevaar; een opstand van burgerij

³ R. LECHAT, *Les réfugiés anglais dans les Pays-Bas espagnols durant le règne d'Élisabeth*, pp. 33-35. Leuven, 1914; P. GUILDAY, *The English Catholic Refugees on the Continent*, pp. 64-65. Leuven, 1914.

⁴ Zie verder op Mathias Lambrecht.

⁵ A. C. DE SCHREVEL, *Remi Drieux, évêque de Bruges, et les troubles des Pays-Bas*, in *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, II (1901), pp. 828 ss., III (1902), pp. 36, 349, 644 ss., IV (1903), pp. 645 ss. Voor Gent in het bijzonder verwijzen wij naar : PH. DE KEMPENARE [van Campene],

en ambachtslieden tegen adel en geestelijkheid werd er in oktober 1578 door de magistraat gedempt ⁶. Talrijke burgers van Douai weken daarop uit naar Gent, het Vlaamse Geneve, en kruisten op hun weg een keur van uitgewezen geestelijken en magistraten uit de opstandige Vlaamse steden die de veiligheid van de versterkte, koningsgetrouwe universiteitstad opzochten.

De einddatum van het verblijf van deze emigranten te Douai valt verschillend uit, daar de Vlaamse steden niet alle tegelijk bevrijd werden. Kortrijk werd reeds 27 februari 1580 bij verrassing door de Malcontenten genomen; Brugge, Ieper en Gent zouden eerst in 1584 door Farnese heroverd worden. Voor de meerderheid geldt dit laatste jaar ⁷.

LIJST VAN VLUCHTELINGEN

Seculiere geestelijken

JACOB T'SANTELE.

Verbleef te Douai van november 1579 tot 1 maart 1580.

Jacob t'Santele Corneliszoon, geboren in 1531, behoorde tot de Leuvense familie t'Santele, alias Tsantele. Clericus van het bisdom Doornik. Studeert te Leuven in de pedagogie de Valk en is er in 1551 een der flinkste leerlingen van Ruard Tapper. Wordt er licentiaat in de theologie. Vervoegt de Jezuiet Adriaensens en legt bij hem geloften af. Deze stap lokt hevig verzet uit vanwege Ruard Tapper. t'Santele vlucht met twee andere studen-

Vlaemsche Kronijk 1566-1585, uitgave PH. BLOMMAERT, Gent, 1839; P. BERNARDUS DE JONGHE, *Gendsche Geschiedenissen*, Gent, 1781 (3e uitgave).

⁶ P. BEUZART, *Les hérésies pendant le moyen âge et la Réforme ... dans la région de Douai, d'Arras et au pays de l'Alleu*, pp. 353-358. Parijs, 1912. — Het verdrag van Atrecht (17 mei 1579) besliste verder over het lot van Douai : de stad bleef onder Spanje tot 1667.

⁷ Het siglum ARB in de volgende noten verwijst naar het Algemeen Rijksarchief te Brussel.

ten naar het professiehuis der Sociëteit te Keulen. Verschijnt verder als kapelaan van St. Goedele te Brussel en wordt 11 mei 1556 pastoor van Kortrijk (zuidportie) als opvolger van Joannes de Bleekere. Zijn collega van de noordportie was Cornelius Janssen, de latere bisschop van Gent. Als pastoor heeft hij nog verder aangedrongen om in de Sociëteit van Jesus opgenomen te worden. Gedurende twintig bewogen jaren treedt hij te Kortrijk zeer actief op als prediker en als inquisiteur. In 1568 klaagde hij openlijk de „tiende penning” aan als een aanslag op de kerkelijke immuniteit. Toen Alva hem daarop met schorsing dreigde, reisde hij in 1569 naar Rome om er zijn standpunt te bepleiten. Na wrijvingen met de locale geestelijkheid en de magistraat nam hij ontslag op 2 juni 1576 en werd opgevolgd door Jan David. Bij akte van 23 mei 1577 werd hij plebaan-kanunnik van de O.L. Vrouwkerk te Antwerpen; deze functie heeft hij echter nooit waargenomen, ondanks het aandringen van het kapittel. In 1577-78 verschijnt hij als kapelaan van Don Juan. In november 1579 vlucht hij naar Douai en woont er in het huis van Jaspas Haemsaems⁸. Kortrijk wordt heroverd op 27 februari 1580 en reeds op 1 maart is t'Santele in de Leiestad terug als deken van het O.L. Vrouwkapittel. Hij leidt de onderhandelingen met Farnese. Op 30 maart reist hij, samen met de schepen Arnold de Cabootere en de stadspensionaris Willem van Ryckeghem, naar het kamp van Namen om er de reconciliatie van de stad te bespreken. Als kapitteldeken van Kortrijk neemt hij in 1589 deel aan de synode van Doornik. Zijn overlijden valt in de jaren 1594-96⁹.

⁸ ARB, *Papiers d'État et de l'Audience*, Reg. 911, f. 86 v. — Jaspas Haemsaems (Hantsaeme) was met zijn vrouw gevlucht te Douai; hij was een aanzienlijk poorter van Kortrijk.

⁹ Over t'Santele: TH. SEVENS, in *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, Nieuwe Reeks, III (1923), pp. 98-111; A. PONCELET, *Histoire de la Compagnie de Jésus dans les*

Deze grote prediker en man van actie, leidend figuur te Kortrijk in de tweede helft der 16e eeuw, liet, voor zover we weten, geen geschriften na.

JACOB EECKIUS

Verbleef te Douai van juni 1580 tot in mei 1584¹⁰.

Jacob Eeckius (uit de Menense familie van der Eecke; overleden te Brugge 18 februari 1588) was in 1557 pastoor te Menen. Hij studeerde in 1568-69 te Leuven en kreeg, als licentiaat in de theologie, een prebende aan de St. Donaaskathedraal te Brugge. Op 26 October 1569 werd hij door bisschop Drieux aangesteld als aartsdiaken, in opvolging van Gaspar de Tollenaere, de laatste titularis van het aartsdiakonaat Brugge in het bisdom Doornik. In deze waardigheid nam hij deel aan het provinciaal concilie van Mechelen in 1570.

Op 23 oktober 1577 werd Eeckius vicaris-generaal en administrator van het bisdom, aangesteld door Drieux die vijf dagen later te Gent werd gevangen gezet¹¹.

Na zijn terugkeer uit Douai bleef Eeckius de naaste medehelper van bisschop Drieux.

anciens Pays-Bas, deel I, pp. 57-59. Brussel, 1927; F. PRIMS, *Geschiedenis van Antwerpen*, deel XXI, pp. 39, 45. Antwerpen, 1943. — Zijn latijns verslag over de toestand van de gemoederen te Kortrijk in 1574 berust in ARB. Fonds Bisdom Doornik nr 1762. Zie ook F. DE POTTER, *Geschiedenis der stad Kortrijk*, IV, pp. 424-425. Gent, 1876.

¹⁰ ARB, *Papiers d'État et de l'Audience*, Reg. 911, f. 63.

¹¹ REMBRY-BARTH, *Histoire de Menin*, IV, pp. 687-688. Brugge, 1881; A. C. DE SCHREVEL, *Notes et Documents pour servir à la biographie de Remi Drieux, IIe évêque de Bruges*, pp. 774-776. Brugge 1898-1901 (ed. 1931). De zuster van Eeckius, Marie van den Eecke, was in 1574-1583 abdis van Groeninghe; zie: *Handelingen van de Geschieden Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, Nieuwe Reeks, XI (1932), pp. 166-168.

MATHIAS LAMBRECHT

Verbleef te Douai van 1579 tot 1584.

Hij noteert zelf daarover : „... binnen welcken tijt ick my daer [te Douai] niet alleene ghehouden en hebbe, maer oock de lesse vanden Catechismus sondaechs ende smesdaechs naer mijn cleyn vermeughen vier iaer lanck ghedaen ende neerstelijck vervolcht hebbe.” Te Douai beleefde hij de gregoriaanse kalenderherforming die daar in februari 1583 werd doorgevoerd „dewelcke maent van Sprokel op dat iaer maer achtiën dagen en hadde”¹². Op 1 december 1584 was hij in Brugge terug, zoals blijkt uit de informatie voor de abtsverkiezing van de St-Andriesabdij op deze datum gehouden in de Proosdij te Brugge, waar hij getuigt dat hij de monniken Gorgius, Plaisier en Dassonville zeer goed heeft gekend te Douai, gedurende zijn verblijf in deze stad¹³.

Mathias Lambrecht (Sint-Laureins 1539-Brugge 1602) had gestudeerd te Leuven en was licentiaat in de theologie. Hij werd aartsdiaken (1588) en bisschop van Brugge (1596-1602). In 1590 publiceerde hij te Leuven. *D'leven, doot ende lijden der Heyligen, mitsgaders een Kerckelicke historie...*, een werk dat na zijn dood door Aubertus Miraeus in 1609 te Antwerpen heruitgegeven werd. Lambrecht droeg zijn Kerckelicke Historie op aan de Brugse magistraat als het eerste in 't Nederlands gesteld boek over kerkgeschiedenis. Het werk steunt op een stevige eruditie en getuigt van critische zin; het opzet

¹² *Kerckelicke historie*, uitgave Miraeus 1609, pp. 144, 149. Over dit werk zie : W. P. C. KNUTTEL, *Nederlandsche Bibliographie van Kerkgeschiedenis*, p. 173. Amsterdam, 1889.

¹³ ARB, *Papiers d'État et de l'Audience*, Reg. 911, f. 270-272. — Brief van Lambrecht aan Michel de Bay uit Douai 7 augustus 1583 in *Annales Société d'Émulation*, XXXVI (1888), p. 205.

is uitgesproken apologetisch, herhaaldelijk raakt de auteur punten van controverse aan ¹⁴.

JACOB VAN PAMELE (Pamelius)

Verbleef te Douai van oktober 1578 tot einde 1580.

Jacob de Joigny van Pamele (Brugge 1536-Bergen 1587) was magister artium en licentiaat in de theologie van Leuven, hij had er in het Pauscollege gewoond onder het presidentschap van Michel de Bay (Baius) en gestuurd onder de leiding van Ruard Tapper en Joos van Ravesteyn (Tiletanus). Heel zijn leven zou Pamelius een man van studie blijven, vooral op het gebied van de patristiek en de oude liturgie zou hij naam verwerven door verdienstelijke tekstuitgaven. Zijn Tertullianus-uitgave voltooide hij te Douai, waar hij zich in oktober 1578 gevestigd had nadat hij te Brugge moedig doch tevergeefs in het proces van de Minderbroeders tussengekomen was. Te Douai was Pamelius de theoloog uit Vlaanderen die het best in de Bijbel en de Kerkvaders thuis was.

Op 2 januari 1581 werd Pamelius, sedert 1561 kanunnik van St-Donaas te Brugge, benoemd tot aartsdiaken van Vlaanderen in het bisdom St-Omaars. Van deze datum af verbleef hij meest te St-Omaars, hoewel hij met Douai druk in betrekking bleef. Hij overleed als benoemd bisschop van St-Omaars kort voor zijn voorgenomen installatie ¹⁵.

¹⁴ P. POLMAN, *L'élément historique dans la controverse religieuse du XVIe siècle*, p. 509. Gembloux, 1932 (diss. theol. Leuven). — Over Lambrecht: *Biographie Nationale*, XI, 209-210. Zie ook de plaquette: J. LAMME D'HUISNACHT, *Notice historique et généalogique sur Mgr Matthée Lambrecht*.... Brussel, 1912.

¹⁵ Over Pamelius en zijn werken: *Biographie Nationale*, XVI, 528-542 (A. C. DE SCHREVEL); O. BLED, *Les évêques de Saint-Omer*, I, pp. 255-259. Saint-Omer, 1898.

Pamelius was de broeder van de verder te noemen Guillaume van Pamele die als president van de Raad van Vlaanderen eveneens naar Douai was gevlucht.

CORNELIUS COLUMBANUS VRANCX

Verbleef te Douai in de jaren 1578-1584.

Cornelius Vrancx (Dendermonde 1531-Gent 1615) werd licentiaat in de theologie te Leuven en doceerde enige tijd in de abdij van Tongerlo. In 1569 ging hij over naar het St-Baafskapittel te Gent en werd er, naast Pieter Simons en Jan David, vertrouwensman van bisschop Cornelius Janssen. Werd groot-penitencier van St-Baafs op 2 juni 1570. Einde 1578 wijkt hij uit naar Douai, waar hij op 5 juli 1581, samen met de Brugse aartsdiaken Eeckius, de approbatie ondertekent van een Nederlandse weerlegging van Marnix' Biënkorf, de *Antirabotenus*¹⁶. Na zijn terugkeer te Gent einde 1584 werd Vrancx monnik en in 1597 abt van de St-Pietersabdij.

In de jaren 1569-1576 had Vrancx te Leuven en te Gent vijf ascetische en polemische werkjes gepubliceerd. Als monnik van St-Pieters hernam hij zijn literaire bedrijvigheid en zond van 1590 tot aan zijn dood (1615) een dertigtal tractaatjes van polemische en apologetische aard in het licht, op een paar na alle in de volkstaal¹⁷.

¹⁶ Universiteitsbibliotheek te Gent, No. 624 van de inventaris der handschriften door J. DE SAINT-GENOIS. Zie verder pp. 33 ss.

¹⁷ Over Vrancx : PH. BLOMMAERT, *De Nederduitsche Schrijvers van Gent*, pp. 186-190. Gent, 1861; DR J. VAN MIERLO, *Geschiedenis van de oud- en middelnederlandsche letterkunde*, p. 425. Antwerpen, 1928; DR W. J. C. BUITENDIJK, *Het Calvinisme in de spiegel van de zuidnederlandse literatuur der Contra-Reformatie*, p. 121-122. Groningen, 1942; *Bibliotheca Belgica*, 2e série, tome XXVI (1891-1923), V. 262-315 en hieruit in E. DE SEYN, *Dictionnaire des Écrivains Belges*. Brugge, 1931. — Vrancx onderging het eigenaardige lot overgeslagen te worden in de *Biographie Nationale* en in het *Biographisch Woordenboek* van FREDERIKS en VAN DEN BRANDEN.

PIETER SIMONS

Verbleef te Douai van 23 oktober 1578 to 1 maart 1580.

Pieter Simons (Tielt 1538-Ieper 1605) studeerde samen met Jan David te Leuven, zij werden er beide licentiaat in de theologie onder professor Cornelius Janssen. Toen deze in 1568 de bisschopszetel van Gent ging bezetten nam hij Simons en David als zijn twee medehelpers en secretarissen mede. Simons werd aartspriester van het bisdom in 1570. Hij verliet Gent op 23 oktober 1578 voor Douai waar hij zijn gevluchte vriend David, alsdan pastoor van Kortrijk, terugvond. Samen ondernamen zij een reis door Frankrijk. In maart 1580 volgde Simons zijn vriend naar Kortrijk en werd er, naast David, „vicepastor loco et vice M. Gasparis Symoens”. Op aanvraag van David verkrijgt Simons op 7 mei 1580 uitzonderlijk het voorrecht van een echte stadspastoor om nl. de grijze almuts van de kanunniken te mogen dragen¹⁸. Feitelijk behield Simons nog steeds het beneficie van aartspriester van Gent. Toen David in 1582 naar de Jezuïeten te Douai overging, bleef Simons ter plaatse en wijdde zich geheel aan de zielzorg van de parochie Kortrijk. Naar Gent zou hij niet meer terugkeren want nog vóór de overgave van deze stad (17 september 1584) werd hij door Filips II benoemd tot bisschop van Ieper.

Simons heeft alleen een *Manuale Pastorum* zelf gepubliceerd. Zijn latijnse filosofische en theologische tractaten werden eerst na zijn dood bij Jan Moretus te Antwerpen in 1609 door de zorgen van Jan David uitgegeven. Uit zijn handschriften werden in 1624 en 1639 een paar stichtelijke werkjes in het licht gegeven. Andere vlaamse tractaatjes door hem gemaakt „ten versoecke van Mevrouw Elisabeth van den Berghe, abdesse van

¹⁸ *Bieckorf*, 42 (1936), p. 229.

't clooster van Groenynghen binne Cortrycke" berusten in handschrift in de Stadsbibliotheek te Brugge¹⁹.

JAN DAVID

Verbleef te Douai van 1578 tot 1 maart 1580. Hij had er een eigen huis. In mei 1579 kwam de Kortrijkse kapelaan Joos Eelbo bij hem inwonen²⁰.

Jan David (Kortrijk 1546-Antwerpen 1613) is de bekende strijdlustige polemist. Studeerde te Leuven samen met Pieter Simons en werd ook, samen met Simons, secretaris van zijn gewezen pastoor te Kortrijk en professor te Leuven, Cornelius Janssen, de eerste bisschop van Gent. Bij akte van 28 augustus 1574 stichtte hij een rente voor het geven van Latijnse les in de armenschool te Kortrijk. Op 19 juni 1576 volgde hij Jacob t'Santele op als pastoor van zijn geboortestad.

Daags na de verovering van Kortrijk door de Malcontenten (28 februari 1580) verliet David reeds Douai om zijn werk als pastoor te hernemen met zijn vriend Simons als vice-pastor²¹.

De omgang met de Jezuïeten van het College te Douai was beslissend in het leven van David. Reeds als pastoor leidde hij een ascetisch leven en sliep op een harde brits met een doodkist naast hem²². Op derde Paasdag 1581 nam hij afscheid van zijn kudde in een

¹⁹ *Biographie Nationale*, XXII, 597-619 (A. C. DE SCHREVEL). Zie ook hierna de bibliographie over Jan David.

²⁰ ARB, *Papiers d'État et de l'Audience*, Reg. 911, f. 81.

²¹ F. DE POTTER, *Geschiedenis van de Stad Kortrijk*, IV, pp. 248-257. Gent, 1876; A. PONCELET, *a.w.*, I, pp. 364-367; de bijzonderheden over David vóór zijn intrede in de Sociëteit zijn, in dit werk, niet immer nauwkeurig. H. VERCROYSE, *Les anciens établissements d'enseignement moyen à Courtrai*, II (Documents), pp. LIII-LXXIX. Kortrijk, 1908.

²² H. HURTER, *Nomenclator literarius theologiae catholicae*, III, col. 422. Innsbruck, 1907.

ontroerende preek waarin hij de magistraat aanzette om paters van de Sociëteit naar Kortrijk te ontbieden. Hij trok naar Douai, werd op 26 mei 1582 in de Sociëteit opgenomen en ging naar Luik zijn noviciaat voltrekken²³. In 1583 keerde hij naar Kortrijk terug om er het College te stichten. Hij verliet Kortrijk in 1590 en was achtereenvolgens werkzaam als rector van Colleges en als prediker te Brussel, Gent en Ieper.

Prof. Buitendijk wees op het feit dat het eerste polemische geschrift van Jan David, zijn *Kettersche Spinnecoppe*, dateert uit 1596 (1595), toen de man 51 jaar oud was²⁴. Tussen 1596 en het jaar van zijn dood publiceerde David niet minder dan twintig polemische en apologetische werken waarvan sommige, als de *Christelijke Waerseggher*, zeer uitgebreid zijn. Deze uitzonderlijke vruchtbaarheid laat vermoeden dat David, lang vóór zijn eerste publicatie, een aanzienlijk materiaal voor zijn preken en geschriften verzameld had. Dr. Snellaert vermoedde nog in 1870 dat David vóór 1595 geschriften zou gepubliceerd hebben. Tot nu toe werd dit vermoeden niet bevestigd²⁵.

In de literatuurgeschiedenis staan vooral de *Kettersche Spinnecoppe* en de *Biëncorf* van David bekend. Zijn schriften zijn gesteld in een levendige en kleurige taal en wemelen van rake volksuitdrukkingen, pittige spreekwoorden en snedige zegswijzen²⁶. In 1606 publiceerde David „in de Plantynsche Druckerye” te Antwerpen onder de schuilnaam (anagram) Donaes Idinau een berijming „op drie hondert ghemeyne Sprekwoorden”.

²³ Stadsarchief Kortrijk, Bundel DCD.

²⁴ BUITENDIJK, *a.w.*, p. 151.

²⁵ Bibliographie van zijn werken: DE BACKER-SOMMERVOGEL, *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus*, II, col. 1844-1853. Brussel-Parijs, 1891; *Bibliotheca Belgica*, 1° série, tome VIII (1880-1890), D 129-162.

²⁶ Prof. Dr E. ROMBAUTS, in *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*, V, pp. 414-415. Antwerpen, 1952.

De taalkundige rijkdom van dit werkje werd door Prof. Stoett erkend en verwerkt in zijn *Nederlandsche Spreekwoorden* (vierde uitgave, 1925).

JOANNES COSTERIUS

In 1578 uitgeweken naar Douai en er overleden 10 juni 1580.

Costerius (De Coster) was afkomstig van Aalst. Licentiaat in de theologie. Te Leuven was hij studiemakker en vriend van Willem Estius. Pastoor te Oudenaarde na de moord op de priesters van deze stad door de Bosgeuzen in 1572.

Hij stichtte studiebeurzen aan de universiteit te Douai ten voordele van arme studenten uit Aalst of Meldert ²⁷.

Over zijn *Institutio* uitgegeven te Douai, zie verder.

ANTOINE DE HENNIN

Verbleef te Douai 1578-1584 niet als vluchteling doch als student. Zijn omgang met de Vlaamse vluchtelingen zou echter de richting geven aan zijn loopbaan.

Antoine de Hennin (Valencijn 1555-Ieper 1 december 1626) was clericus van het bisdom Kamerijk. Studeerde vanaf 1570 in het Collège d'Anchin te Douai waar hij met de Jezuiet Franciscus Costerus in betrekking was. Hij werd priester gewijd 17 december 1580 en werd licentiaat in de theologie te Douai 15 mei 1584. Inmiddels had hij gedurende twee jaar de pastorij van de St-Jacobskerk te Douai bediend en was hij kanunnik van St-Maartens en pastoor van St-Niklaas te Ieper

²⁷ F. DE POTTER, *Geschiedenis van de stad Aalst*, III, p. 58; IV, p. 226. Gent, 1876. — Deze persoon niet te verwarren met zijn naamgenoot, de geleerde kanunnik van St-Maartensdal, Joannes Costerius van Leuven (1519-1559).

geworden. Dit was een laatste benoeming van bisschop Rythove, die 9 oktober 1583 te St-Omaars aan de pest overleed. De benoeming, namens de bisschop gedaan door de aartsdiaken Anthonius Vlaminck, is gedateerd uit Ariën 6 oktober 1583 en het is ook te Ariën, waar de kanunniken van Ieper als vluchtelingen vertoefden, dat de Hennin op 20 oktober geïnstalleerd werd. Na de overgave van Ieper (april 1584) bediende de Hennin zijn pastorij in deze stad die hij slechts gedurende twee jaar (1611-1613) zou verlaten om kanunnik-theologisch te Kamerijk te zijn. Op 9 december 1613 werd hij benoemd tot bisschop van Ieper.

Hennin was een goed prediker en geleerd man. Hij was diocesaan boekenkeurder en tijdelijk afgevaardigde van het Ieperse kapittel bij de Staten van Vlaanderen. Hij was rijk en zeer mild jegens de armen en de kloosters. Hij werkte gedurende meer dan twintig jaar (1584-1605) onder bisschop Pieter Simons die hem te Douai had leren kennen en hem zeer waardeerde. Hij was vooral een bewonderaar van de studie en de „man van de seminaries”; als beheerder van het Ieperse seminarie had hij regelmatig studenten in de humaniora die bij hem inwoonden. Voor de verdere studie stichtte hij te Douai een aantal beurzen en ten slotte in 1606 het Seminarium S. Salvatoris voor 50 studenten in de theologie. Van dit Seminarie — genoemd „Séminaire de Hennin” en later algemeen „Séminaire d'Ypres” — was de bekende Georgius Colveneere de eerste president. Tot de vorming van de clerus van het bisdom Ieper zou dit Ieperse Seminarie te Douai tot op het einde van de 18e eeuw zeer veel bijdragen.

Hennin bleef ook te Ieper een goede vriend van de Jezuïeten. In 1584 nam hij de paters te zijnen huize op, in afwachting dat hun eigen woning zou hersteld zijn ²⁸.

²⁸ Over de Hennin: *Biographie Nationale*, IX, 61-62; L. JADIN, *Procès d'information pour la nomination des évêques et abbés des Pays-Bas*

JOOS EELBO

Verbleef te Douai van mei 1579 tot in maart 1580.

Eelbo, geboren in 1546, was in 1579 kapelaan in de St-Maartenskerk te Kortrijk. Te Douai ging hij inwonen „en la maison de Mre Jan David, pasteur de ladite ville de Courtray, réfugié audit Douay”. Te Douai ging hij somtijds mis lezen ten huize van de abt van de St-Pietersabdij van Gent. Hij keerde naar Kortrijk terug dadelijk na de verovering van deze stad.

Eelbo was zeer bevriend met Pieter Simons. In 1587 werd hij door Simons, alsdan bisschop van Ieper, aangesteld als kanunnik van St-Maartens en pastoor van de St-Jacobskerk te Ieper. Hij was testamentuitvoerder bij de dood van bisschop Simons (1605) en was in die jaren nog weer een tijd samen met zijn gewezen pastoor, Jan David, die te Ieper rector van het College was ²⁹.

ADRIANUS LE FEBVRE

Is in 1577-1584 professor in de filosofie aan het Collège du Roi te Douai.

Le Febvre was licentiaat in de theologie. Op 28 maart 1573 werd hij kanunnik van de O.L. Vrouwkerk te Kortrijk in opvolging van heer Pieter Titelman. Waar-

... d'après les Archives de la Congrégation Consistoriale, I, pp. 77-82. (*Bulletin de l'Institut historique belge de Rome*, 8e fascicule, 1928; extrait); TH. LEURIDAN, *Les théologiens de Douai. VII. Georges Colveneere (Revue des Sciences Ecclésiastiques, 1898; extrait)*. — Hennin had een grote verering voor „Beata Maria Hollandica”, een Mariabeeld uit het Begijnhof van Leiden dat naar Douai was overgebracht en geplaatst in de Sint-Jacobskerk waar hij enige tijd als pastoor dienst deed. In 1632 werd dit beeld overgebracht naar het Séminaire de Hennin.

²⁹ ARB, *Papiers d'État et de l'Audience*, Reg. 911, f. 81; *Biographie Nationale*, XXII, 614-615 (Pierre Simons door A. C. DE SCHREVEL).

schijnlijk was hij reeds professor te Douai vóór 1577; te Kortrijk resideerde hij de strikt vereiste 40 dagen en nachten om aan de statuten van het kapittel te voldoen. Een eigenlijke vluchteling te Douai was hij dus niet. Dom Victor Jours van de St-Pietersabdij te Gent volgde zijn lessen te Douai in 1580³⁰.

Reguliere geestelijken

GISLENUS TIMMERMAN, ABT VAN ST-PIETERS

Verbleef te Douai vanaf september 1578 en is er overleden op 27 maart 1581.

De prelaat, abt geworden in 1568, had zijn abdij te Gent verlaten einde augustus 1578, toen ook de abt van Drongen en de abdisen van Ter Hagen en Dorezele door de calvinistische magistraat uitgedreven werden. Te Douai kreeg hij het refuge van de abdij Vaucelles in de rue d'Équerchin (huidige rue de Béthune) te zijner beschikking. Hij nam er zijn intrek met zijn gevolg en „mesnaige”. Dit bestond uit: zijn kapelaan, Dom Victor Jours; enkele jonge monniken en hun leraar, de dominikaan Fr. Livinus Neyts van Gent; zijn ontvanger en secretaris Joos de Brune; zijn bottelier Franchois Ide; de baljuw van de abdij, heer Richard van Bambeke, en verder nog zijn stalmeester en verscheidene dienstboden.

De abt beschikte over zekere inkomsten van de bezittingen der abdij in Artois, hij ging ook belangrijke leningen aan. Hij leed zeer aan jicht en graveel en kon zich zelfs binnenshuis niet zonder stok bewegen. Hij

³⁰ Stadsbibliotheek Kortrijk, Fonds Goethals-Vercruysse, Handschriften, Cod. 230: P. F. DE MEULENAERE, *Documenta Capituli*, deel III, pp. 42-43. — Bisschoppelijk archief Brugge. Fonds O. L. Vrouwkapittel van Kortrijk. *Acta Capituli 1564-1626*, f. 80. — ARB, *Papiers d'État et de l'Audience*, Reg. 911, f. 91 v.

hield goede tafel en gaf dikwijls banketten waarop hij hooggeplaatste refugé's uit Vlaanderen en vooraanstaande families uit Douai uitnodigde. Soms werd te zynen huize een concert gegeven met medewerking van de zangmeester en het zangkoor van de kathedraal Saint-Amé. Het gastvrije Hof van Vaucelles is vanaf einde 1578 tot einde maart 1581 een gastvrije plaats van samenkomst geweest van de geestelijken en magistraten die in onze lijst voorkomen ³¹.

LIVINUS NEYT, PREDIKHEER

Verbleef te Douai van einde augustus 1578 tot in september 1584.

Pater Neyt was vroeger regent van het studiehuis te Leuven geweest. Als rector van het Groot Begijnhof te Gent werd hij uitgedreven. Te Douai woonde hij in bij de abt van St-Pieters en gaf er les aan de jonge monniken van de Gentse abdij. Hij was doctor in de theologie en stond bekend als een goed prediker ³².

SINT-ANDRIESABDIJ

De volgende monniken verbleven en studeerden te Douai onder toezicht van de vicaris-generaal Jacob Eeckius :

Jacob Jooris (Gorgius). Was priester gewijd in 1575 en in 1578 door zijn abt naar Douai gezonden waar hij

³¹ A. VAN LOKEREN, *Chartes et Documents de l'abbaye de Saint-Pierre à Gand*, II, pp. LXXII-LXXIV. Gent, 1871. ARB., *Papiers d'État et de l'Audience*, Reg. 911, f. 78 v.-94. (Informatie van 21 juli 1583 in de abdij van Groeninghe); zie daarover *Handelingen van de Geschieden Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, Nieuwe Reeks, XI (1932), p. 170.

³² ARB, *Papiers d'État et de l'Audience*, Reg. 911, f. 57; B. DE JONGHE, *Belgium Dominicanum*, p. 84. Brussel, 1719.

gedurende zes jaar in het Collège d'Anchin de rhetorica, philosophie en theologie studeerde.

Andreas Dassonville. Studeerde 1578-1584 in het Collège de Marchiennes.

Joannes-Baptista Plaisier. Studeerde 1578-1582 in het Collège de Marchiennes en ging dan over naar Valencijs in het refuge van de abdij Hasnon, waar hij tot in 1584 de grammatica doceerde aan novices en leken.

De monniken Dassonville en Plaisier werden priester gewijd te Douai door de bisschop van Arras; de litterae demissoriae werden hun daartoe afgeleverd door Eeckius ³³.

SINT-JANSABDIJ BIJ BELLE

De monniken van St-Jan ten Berge waren meest uitgeweken naar St-Omaars.

Te Douai studeerden in 1578-1584 :

Oliverius de Wale en Hubert de Bray, deze laatste in het Collège de Marchiennes. Dom de Bray, priester gewijd te Douai in 1579, zou later proost van Affligem worden ³⁴.

SINT-PIETERSABDIJ TE GENT

Victor Jours verbleef te Douai 1578-1584. Hij was priester, studeerde eerst in het Collège du Roi onder Mr. Adrianus Le Febvre en ging in 1580 inwonen in het refuge van Vaucelles als kapelaan van zijn abt, Gislenus Timmerman. Zie hiervoor.

³³ ARB, *Papiers d'État et de l'Audience*, Reg. 911, f. 270-272.

³⁴ ARB, *t.a.p.*

SINT-MAARTENSPROOSDIJ TE IEPER

Carolus van Houcke, geboren in 1562, die in 1613 proost van St-Maartens te Ieper zou worden, studeerde in 1583-1584 te Douai. Deed in 1583 ook dienst als griffier van de bisschoppelijke curie van Ieper. Later werd hij „fiscaal” van het vicariaat ³⁵.

ABDIJ TER DUINEN

De monniken bleven ten dele onder het bewind van de Staten te Brugge, waar ook de abt resideerde. De novices en jonge monniken waren naar de abdij Clairvaux uitgeweken, een kleine groep verbleef te St-Omaars.

Te Douai overleed in 1579 de monnik Thomas Gabytus, een vluchteling uit een Engels Cisterciënserklooster, die in 1567 in Ter Duinen was opgenomen. Hij woonde sedert 1574 te Gent als biechtvader van de Cisterciënsernonnen van Ter Haghen en was einde augustus 1578 naar Douai uitgeweken ³⁶.

MAGISTRATEN

DE RAAD VAN VLAANDEREN

De zetel van de Raad van Vlaanderen werd begin 1580 officieel gevestigd te Douai ³⁷. De meerderheid van de Raadsheren kwam onverwijld over uit Gent naar Douai, gevolgd door de suppoosten. Deze „très-fidèle Conseil de Flandre retiré à Douay” — zo genoemd om hem te onderscheiden van de nieuwe Raad van Vlaan-

³⁵ L. JADIN, *a.w.*, pp. 77-98; *Annales Société d'Émulation*, LIII (1903), pp. 140-147.

³⁶ Zie onze bijdrage *Thomas Dunensis martyr* in *Album English*, p. 448. Brugge, 1952.

³⁷ De brief van Farnese van 8 januari 1580 in *Audenaerdsche Mengelingen*, IV, p. 99. Oudenaarde, 1850.

deren die door de Staatsen te Gent werd opgericht — telde twaalf leden onder de presidentie van Guillaume van Pamele, die in 1581 overging naar de Geheime Raad. Zijn opvolger, Jan de Blasere, ging in 1583 over naar de Grote Raad en zou eerst in 1585 een opvolger krijgen in Nicolaus Damant, de broeder van de latere bisschop van Gent ³⁸.

GUILLAUME DE JOIGNY VAN PAMELE, geboren te Brugge 29 november 1528, was een zoon van Adolphe, lid van de Geheime Raad van Keizer Karel. Hij was achtereenvolgens lid van de Grote Raad, president van de Raad van Dôle in Bourgondië en, vanaf 20 januari 1576, president van de Raad van Vlaanderen. Te Gent nam hij enige tijd zijn intrek bij zijn collega Lieven Snouck, gewezen lid van de „Bloedraad” van Alva. Hij was, zoals Snouck, ijverig katholiek en spaansgezind en had bij het volk „de naem van jesuiet te zijn”. Bij de politieke ommekeer te Gent einde 1577 werden Snouck en van Pamele persoonlijk gezocht doch konden ontkomen. President van Pamele was bij de eerste zitting van de Raad te Douai op 8 januari 1580 nog niet aanwezig; hij verscheen er eerst op de vergadering van 1 april 1580. Zijn bevordering tot president van de Geheime Raad in 1581 bezorgde hem een verheffing in de adelstand. Hij overleed 21 januari 1591 ³⁹.

³⁸ A. MATTHIEU, *Histoire du Conseil de Flandre*, in *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique* (Anvers), XXXV (1879), pp. 406-408; J. F. FOPPENS, *Histoire du Conseil de Flandre*, p. 174. Brussel, 1869. Onze lijst behandelt negen op de twaalf leden van de raad. Voor de drie overige zijn onze gegevens onzeker. Als raadsleden die een zekere tijd te Douai vertoefden, komen in aanmerking: de procureur-generaal Rouse van Kortrijk en Jacques Liebaert, die later president zou worden. Of de aan Spanje getrouwe raadslieden Pieter Coucke, Jacques van Hamme en Reinier van Waesberghe naar Douai overgekomen zijn, konden we niet uitmaken.

³⁹ *Biographie Nationale*, XVI, 526-528; FOPPENS, *a.w.*, p. 69; J. LE ROUX, *Recueil de la Noblesse de Bourgogne*, p. 55 (Rijsel, 1715).

Guillaume van Pamele was de broeder van de hiervoor genoemde Jacobus Pamelius, kanunnik van Sint-Donaas, de bekende uitgever op het gebied van de patristiek en de oude liturgie.

CHARLES DE L'ESPINOY, Raadsheer sedert 1555, waarnemend president in 1578-79; fungeerde als president bij de opening van de Raad te Douai op 8 januari 1580. Waarschijnlijk overleden te Douai. Hij was gehuwd met Margareta Longyn, dochter van de president van de Rekenkamer te Brussel. Zijn zoon Philippe de l'Espinoy is de bekende auteur van het werk *Recherches des Antiquités et Noblesses de Flandres* ⁴⁰.

JEAN DE LA TORRE werd Raadsheer te Douai op 7 januari 1581. Hij was de zoon van Jean de la Torre, consul van de Spaanse natie te Brugge, en Anne Oyseel. Zijn jongere broeder Gaspar werd proost van O.L. Vrouw te Brugge en stichtte te Douai het Collège de la Torre voor Brugse studenten ⁴¹.

JEAN DE BLASERE, Raadsheer en in 1581 president van de Raad van Vlaanderen te Douai, werd in 1583 lid van de Grote Raad van Mechelen. Hij overleed te Doornik 17 augustus 1587. Zijn vader Jacob de Blasere († 1534) was achtereenvolgens stadspensionaris van Brugge en Raadsheer van Vlaanderen; zijn oudere broeder, Jacob († 1557), was eveneens lid en vice-president van de Raad van Vlaanderen ⁴².

PIERRE LE COCQ, heer van Wulvergem, was lid van de Raad sedert 1555. Hij verbleef te Douai in 1578-84. Hij was gehuwd met Catherine Wyts en overleed te Gent in

⁴⁰ FOPPENS, *a.w.*, pp. 161-162.

⁴¹ FOPPENS, *a.w.*, p. 174; A. C. DE SCHREVEL, *Gaspar de la Torre, prévôt de Notre-Dame à Bruges*, in *Annales Société d'Émulation*, XL (1890), pp. 137-238.

⁴² J. GAILLIARD, *Bruges et le Franc*, I, p. 287. Brugge, 1857.

1593. Zijn vader, Boudewijn le Cocq, was raadsheer-procureur van de Grote Raad te Mechelen ⁴³.

WILLEM VANDEN COORNHUYSE, geboortig van Belle, publiceerde in 1565, als advocaat van de Raad van Vlaanderen, een werk over de Pandecten. Hij was zeer welsprekend en had in zijn tijd een groot gezag als jurist. Hij werd lid van de Raad van Holland en was in 1580 reeds lid van de Raad van Vlaanderen, waarvan hij in 1605 president zou worden. Pater Jan David leerde Willem vanden Coornhuysse kennen te Douai en bleef ook later met hem bevriend ⁴⁴.

LIEVEN SNOUCK van Gent, was reeds lid van de Raad in 1566. Hij werd lid van de Raad van Beroerte. Was zeer bevriend met Guillaume van Pamele. In 1577 werd zijn huis verwoest. Hij kon ontkomen naar Douai en is er waarschijnlijk gestorven na augustus 1580 ⁴⁵.

JHEROME DE BRABANT, heer van Haveries. Kwam in maart 1581 te Douai wonen „au logis de madame la comtesse douagiere d'Hoochstrate et ce en la rue desrechin". In juli 1583 verbleef hij nog te Douai. Hij was te Gent aanwezig op de eerste zitting van de herstelde Raad van Vlaanderen op 18 maart 1585 ⁴⁶.

HENRI DE CODT, de bekende Ieperse stadspensionaris. In juli 1578 werd hij gevangen gezet in het Prinsenhof te Gent waar o.m. zijn vriend bisschop Rythove geïnterneerd was. Na enkele maanden werd hij, door uitwisseling van gevangenen, geslaakt. Zijn goederen te Ieper waren aangeslagen. Begin 1579 trok hij zich terug naar Douai met zijn vrouw en zeven kinderen. Daar vroeg hij eerst de plaats van griffier van de Raad van Vlaande-

⁴³ FOPPENS, *a.w.*, pp. 159-161.

⁴⁴ *Biographie Nationale*, IV, 374 (J. J. THONISSEN). FOPPENS, *a.w.*, p. 72-73.

⁴⁵ FOPPENS, *a.w.*, p. 169.

⁴⁶ ARB, *Papiers d'État et de l'Audience*, Reg. 911, f. 65 v.-66. — FOPPENS, *a.w.*, p. 186.

ren, doch de griffier Henri Stalins kwam intussen ook naar Douai over. De Codt werd in 1580 Raadsheer-Commissaris en weldra Advocaat-fiscaal van de Raad. Dit laatste ambt liet hij in 1585 varen om weer pensionaris in zijn heroverde vaderstad te worden. De Codt zou naderhand nog op het voorplan treden als gezant van de Aartshertogen in Holland. Hij overleed te Ieper op 19 september 1606. Een van zijn zonen was alsdan rector van het Jezuietencollege te Ieper ⁴⁷.

PHILIPPE VAN BOTERBERGHE

Griffier van de stad Kortrijk. Geboren in 1531. Verbleef te Douai met zijn vrouw, Johanna Conincks, en heel zijn familie van begin 1579 tot 3 april 1580. Hij was een intieme vriend van de abt van St-Pieters ⁴⁸.

WILLEM VAN RYCKEGHEM

„Licencié es loix” en pensionaris van de stad Kortrijk. Geboren in 1547. Verbleef te Douai van juni 1578 tot begin maart 1580. Te Douai woonde hij „en la maison de feu Augustin Desprez”. Van 30 maart tot 8 mei 1580 vergezelde hij meester Jacob t’ Santele, de kapitteldeken, bij de onderhandelingen met Farnese te Namen ⁴⁹.

De voorgaande lijst, hoe onvolledig ook, geeft toch een beeld van de concentratie te Douai van mannen die weldra, na de herovering van Farnese, de katholieke restauratie in de Vlaamse bisdommen zouden leiden.

⁴⁷ A. VANDENPEERENBOOM, *Henri De Codt, greffier conseiller pensionnaire de la ville d’Ypres, conseiller du roi au Conseil de Flandre*. Ieper, 1871.

⁴⁸ ARB, *Papiers d’État et de l’Audience*, Reg. 911, f. 85 v.-86 v.

⁴⁹ Zie hiervoor onder Jacob t’ Santele. — ARB, *t.a.p.*, f. 87 v.

Hun namen, gegroepeerd per bisdom, geven het volgende beeld :

Bisdom Brugge : de aartsdiaken en vicaris-generaal Eeckius, de geleerde Pamelius en de penitencier Lambrecht, de latere bisschop van Brugge;

Bisdom Doornik, dekenij Kortrijk : Jacob t' Santele, deken van het O.L. Vrouwkapittel; Adrianus Le Febvre, kanunnik van hetzelfde kapittel en professor aan het Collège du Roi; Jan David, pastoor van Kortrijk.

Bisdom Ieper : de twee toekomstige bisschoppen Pieter Simons en Antonius de Hennin; Carolus van Houcke, de latere proost van St-Maartens; Joos Eelbo, de latere pastoor van St-Jacobs te Ieper.

Bisdom Gent : de penitencier van St-Baafs te Gent, Cornelius Vranckx, later abt van de St-Pietersabdij; Joannes Costerius, pastoor van Oudenaarde.

Deze groep van Douai onderhield goede betrekkingen met de vluchtelingenkolonie van Sint-Omaars, waar talrijke regulieren uit het bisdom Ieper, o.m. een groep monniken van Ter Duinen, toevlucht hadden gevonden ⁵⁰.

De verrassende verovering van Kortrijk door de Malcontenten op 27 februari 1580 schonk de vluchtelingen een eerste basis in een van hun bisdommen. In de eerste weken van 1580 wordt het kerkelijk leven te

⁵⁰ Naar Sint-Omaars weken uit in juli 1581 : de polemist en apologet Willem Taelboom (Brugge 1540-Sint-Omaars 1608), pastoor van de St-Annakerk te Brugge, die in het bisdom Sint-Omaars zou blijven (hij werd pastoor van Burburg en ten slotte aartsdiaken van Vlaanderen in dit bisdom; over hem : *Biographie Nationale*, XXIV, 466-473); de exegeet en bijbelcriticus François Lucas (Brugge 1548-Sint-Omaars 1619) die als kapelaan en secretaris van bisschop Six een nieuwe loopbaan begon (over Lucas Brugensis : *Biographie Nationale*, XII, 555-563). Men zal opmerken dat Sint-Omaars drie prominente Brugse vluchtelingen heeft behouden : Pamelius, Taelboom en Lucas.

Kortrijk hersteld door deken t' Santele en pastoor Jan David, die zijn boezemvriend Pieter Simons als hulp-pastoor naar de bevrijde Leiestad medenam.

Toen de gevangen bisschoppen Drieux van Brugge en Rythove van Ieper in augustus 1581 te Gent geslaakt werden, gingen ze beide in de voorpost Kortrijk in kwartier liggen. Rythovius begon er met de herwijding van kerken, altaren en kerkhoven⁵¹. Drieux zette de reconciliaties voort, diende het Vormsel toe en wijdde nieuwe priesters. Na de overgave van Doornik (30 november 1581) ging Drieux er enige tijd de bisschoppelijke functies uitoefenen, sede vacante, in afwachting van de nieuwe bisschop Morillon. Ook te Oudenaarde, in het bisdom Gent, kon Drieux zijn „interdiocesaan" werk voortzetten na de overgave van deze stad aan Farnese (5 juli 1582); in mei 1584 was hij werkzaam in het heroverde Land van Waas en kon vandaar, onder militair geleide, in juni 1584, na acht jaar ballingschap in zijn eigen bisschopsstad terugkeren.

Kortrijk werd vanaf 1580 op zijn beurt een toevlucht voor geestelijken en magistraten die in de nog niet bevrijde steden, als Brugge en Gent, met de Staten hadden getransigeerd en nu naar Spanje overliepen. In dit geval verkeerde de abt van Oudenburg, Melchior Everaert, die met enkele monniken uit Brugge naar Kortrijk overkwam en er een acte van reconciliatie verkreeg⁵².

De vluchtelingengroep van Douai is ook van betekenis op het gebied van onze polemische literatuur. De studie van dit milieu werd tot nu toe verwaarloosd. Nu onlangs

⁵¹ Rythovius ging na enkele maanden over naar zijn bisdom, in het vrijgebleven stadje Ariën (Aire) waar de kanunniken van zijn kathedraal gevlucht waren. Daar nam hij in maart 1582 het bestuur van het bisdom Ieper weer in handen. Over Rythovius: *Biographie Nationale*, XX, 725-764 (A. C. DE SCHREVEL).

⁵² A. VIAENE, *De abdij van Oudenburg*, in *Biekorf*, XXXIX (1933), p. 122.

weer, in zijn uitstekende monografie over Marnix' Biënkorf, heeft Dr J. G. Sterck er te weinig aandacht aan geschonken ⁶³.

In de groep Vlaamse theologen te Douai ontmoeten we inderdaad namen van literaire betekenis. Cornelius Vrancx, de oudste in jaren, had reeds vóór 1578 vijf polemische schriften in de volkstaal gepubliceerd en zou later, als monnik en abt van St-Pieters, zeer productief blijven. Jan David is merkkelijk jonger; als Jezuiet zal hij een van de voornaamste katholieke polemisten van de restauratie worden. Mathias Lambrecht zal, als aartsdiaken van Brugge, een eerste kerkelijke geschiedenis in de volkstaal bewerken waarin de polemieek haar plaats krijgt.

Pamelius had reeds naam gemaakt in de geleerde wereld door zijn tekstuitgaven van Cassiodorus, Cyprianus en zijn *Liturgica Latinorum*; in zijn bagage had hij zijn Tertullianus-uitgave naar Douai medegebracht en voltooid zijn manuscript gedurende zijn verblijf in deze stad. Van Pamelius zijn geen geschriften in de volkstaal bekend. Een andere geleerde was de latere bisschop van Ieper, Pieter Simons; zijn latijnse theologische en polemische traktaten zowel als zijn stichtelijke werkjes in de volkstaal werden eerst na zijn dood (1605) door Jan David gepubliceerd. Ook de pastoor van Oudenaarde, Joannes Costerius, kon de pen hanteren en publiceerde een latijns strijdschrift gedurende zijn verblijf te Douai.

Naast deze theologen mogen ook de geleerde Raadsheeren van Vlaanderen genoemd worden als bekwaam en bereid tot medewerking aan polemische literatuur in het frans zowel als in het latijn en het nederlands.

⁶³ Dr J. G. STERCK, *Bronnen en samenstelling van Marnix' Biënkorf der H. Roomsche Kercke*. Bijdrage tot de studie van het godsdienstig-polemisch proza in de Nederlanden der xvi^e eeuw. Leuven, 1952 (Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde. Bekroonde werken, reeks VI, nr 69).

In dit vlaams milieu zijn te Douai zelf, in de jaren 1578-1581, voor zover we weten, drie werken ontstaan : een latijns, een frans en een nederlands. De twee eerste werden gedrukt en uitgegeven te Douai in 1580-1581, het nederlandsche werd er in 1581 voltooid en kerkelijk goedgekeurd doch bleef onuitgegeven.

Het latijnse werk staat op de naam van de pas genoemde Joannes Costerius die als pastoor van Oudenaarde naar Douai uitgeweken was. Zijn boekje van 80 bladzijden, te Douai gedrukt bij Jean Bogard, draagt de volgende titel :

Institutio necessaria de Exitu Aegypti et Fuga Babylonis : id est, de Egressu Catholicorum e civitatibus haeticorum juramentis et edictis, varioque inevitabili contagio pollutis. Authore Joanne Costerio Alostano S. T. Lic. Persona ac Pastore Aldenardensi.

Het werkje is een heftige oproep tot de katholieken om te vluchten uit de plaatsen die in de macht van de hervormden zijn en om de val van Willem van Oranje voor te bereiden. De politieke toon van dit pamflet is hartstochtelijk, blijkbaar een naklank van de moord op de priesters van Oudenaarde door de Bosgeuzen en ook van de moordpartij in den Briel. Costerius was immers een Leuvens studiemakker van Willem Estius van Gorcum, die te Leuven de theologie doceerde en getuigenissen over de martelaars van zijn geboortestad voor zijn latere *Historia* verzamelde. In 1582 zou ook Estius als professor en rector van het *Séminaire du Roi* naar Douai overkomen.

Het franse werk staat op de naam van Gentian Hervet, een naam die in de Nederlanden berucht was sedert hij prijkte op het titelblad van de *Biënkorf* in gezelschap van Isaac Rabbotenu, de schuilnaam van Marnix. Dit franse werk, voltooid op 24 september 1579, werd te Douai uitgegeven in 1581. Kanunnik Hervet was dan

tachtig. Het boek doet zich voor als een verweerschrift tegen een boekje van een zekere Jomlaiela, dat zelf een antwoord is op een polemische Epistre van Hervet, dezelfde Epistre waartegen Marnix in de Biënkorf polemiseert. De titel van het werk luidt als volgt :

Briefve Response de Gentian Hervet, chanoine de Reims à un livre d'un Huguenot, assureé menteur et hipocrite, contre-faisant le catholique. Intitulé, Commentaire et illustration sur l'epistre missive de M. Gentian Hervet, aux desvoies de la Foy, Par Nicolas Jomlaiela. A Douay, chez Jean Bogard, imprimeur iuré, à la Bible d'or, L'an M.D.LXXXI.

Uit de inleiding blijkt dat de kanunnik van Reims in 1578-1579 in betrekking is geweest met Vlaamse émigré's. Hij leerde, zegt hij, het boekje van Jomlaiela kennen „dernièrement”, op een leeftijd toen hij niet meer dacht „qu'il me faillust encores mettre la main à la plume”. Zijn inlichtingen over Jomlaiela werden hem verstrekt door „plusieurs de ces pays bas”, die algemeen van oordeel waren dat Jomlaiela niemand anders was dan Marnix. Op de grond van deze Nederlandse informatie vaart hij uit tegen „Saint Aldegonde” als „le plus grand et le plus assureé menteur du monde”; ook de lasterpraat geeft hij weer en beschuldigt Marnix van overspel, moord op veertig Minderbroeders, lafheid in de slag bij Maaslandsluis ⁵⁴.

Deze Response kreeg door de ontdekking en studie van Dr Sterck een uitzonderlijke betekenis in onze literatuurgeschiedenis. De auteur stelde immers vast : dat de Response in haar bestrijding van Jomlaiela de tegenstrever op de voet volgt; dat het Commentaire van Jomlaiela, zoals het in de Response weerspiegeld ligt, niets anders kan zijn dan een frans prototype van de Biënkorf, die overigens een en dezelfde Epistre van Hervet op dezelfde hypocritische wijze commenta-

⁵⁴ STERCK, *a.w.*, pp. 109-110; 114-115; 118-119.

rieert⁵⁵; dat ten slotte onder het pseudoniem „Jom-laiela” niemand anders kan schuil gaan dan Marnix zelf. Marnix heeft dus eerst een frans werk, het *Commentaire*, gepubliceerd, zijn Biënkorf van 1569 is een nederlandse bewerking van dit origineel. Deze stevig geconstrueerde hypothese vertoont een zwakke plaats, door Dr Sterck zelf aangewezen, namelijk het feit dat het *Commentaire* niet te vinden is. Buiten de titel van de *Response* schijnt het werk zelfs bibliografisch onna-wijsbaar⁵⁶.

In het licht van de Vlaamse vluchtelingenkolonie te Douai kan de verhouding *Response*-Biënkorf nu anders-om bekeken worden. De hypothese zou er dan uitzien als volgt.

Het onvindbare *Commentaire* van Jomlaiela heeft feitelijk nooit elders bestaan dan in de titel van de *Response* die te Douai verscheen in 1581. Deze *Response* is niet het werk van de tachtigjarige, sedert lang zwijgende kanunnik Hervet, zij is uitgegaan van de groep Vlaamse theologen en juristen die alsdan in de Waalse universiteitstad verbleven. Deze mannen kenden maar al te goed de Biënkorf en de verwoesting die dit boek in de geesten in Vlaanderen had aangericht en bleef aanrichten. Een weerlegging achtten zij nodig sedert lang, de ballingschap bood tijd en gelegenheid om aan het werk te gaan. Hervet kenden zij genoeg van naam, Douai voerde hen in het bereik van de beruchte man van Reims. De ontmoeting met de oude polemicus van de *Epistre* bracht hun de gelukkige inval : zij zouden de pen in zijn naam en in zijn taal voeren. Hun *Response*, die zich voordoeft als een vertraagd verweerschrift van Hervet, ontmaskert Marnix als pamflettist en weerlegt

⁵⁵ Zowel Biënkorf als *Commentaire* (in de *Response*) polemiseren tegen de vierde uitgave (1566) van de *Epistre* van Hervet. STERCK, *a.w.*, pp. 109-110.

⁵⁶ STERCK, *a.w.*, pp. 138-139.

stap voor stap de argumenten van de Biënkorf, zonder de Biënkorf te noemen die in het frans maar best onge- noemd bleef. De tegenstander bestrijden zij in een gefingeerd „Commentaire” waarin de Biënkorf naar inhoud en bouw geprojecteerd ligt. De franse Jomlaiela- citaten in de Response zijn vertaalde Biënkorf-citaten, vertaalwerk uit 1578-1579, en, zoals de weerlegging er van, het werk van Vlaanderse polemici te Douai : in aanmerking komen vooral Vrancx, David, Simons, Lambrecht. De Response bergt de eerste franse vertaling van passages uit de Biënkorf, zij is ook de eerste weer- legging van de Biënkorf (die niet genoemd wordt) en de eerste openlijke aanval tegen de persoon van Marnix die wel genoemd wordt en in de inleiding allerminst wordt gespaard.

Tot hier onze hypothese, die overigens heel de bewijs- kracht van de overeenstemming Response-Biënkorf en van de verhouding Biënkorf-Tableau op haar zijde heeft ⁵⁷. Valt de literatuurgeschiedenis deze hypothese bij, dan ligt de conclusie voor de hand : de Biënkorf mag men, in de tegenwoordige stand van de weten- schap, blijven beschouwen als een oorspronkelijk nederlands werk van Marnix.

Het derde werk dat met de vluchtelingenkolonie te Douai in betrekking staat is een nederlandse weerlegging van het eerste stuk van de Biënkorf. „Antirabotenus ieghens het eerste stuck des byencorfs vanden ghefin- gerden Isaacq Rabotenus...” : zo luidt de titel van het handschrift uit de Gentse Universiteitsbibliotheek, door Dr Sterck voor het eerst bekend gemaakt en onder- zocht ⁵⁸. De tekst verscheen niet in druk, hoewel het handschrift achteraan een kerkelijke approbatie draagt gedateerd te Douai op 5 juli 1581 en ondertekend door

⁵⁷ STERCK, *a.w.*, pp. 111-114 en de Bijlagen pp. 231-236 met de corresponderende plaatsen Biënkorf-Response en Biënkorf-Tableau.

⁵⁸ STERCK, *a.w.*, pp. 34-44.

twee voorname vluchtelingen uit onze lijst: Jacob Eeckius, vicaris-generaal van Brugge, en Cornelius Vranckx, penitencier van St-Baafs, de bekende vlaamse polemicus. De auteur van het handschrift is onbekend. Uit zijn eigen getuigenis in de inleiding van het werk blijkt dat hij een Vlaming uit het graafschap is ⁵⁹, waar schijnlijk een Gentenaar, dat hij in de Vasten van 1579 te Antwerpen vertoefde, in mei 1580 nog te Gent was. Kort daarop moet hij uitgeweken zijn naar Douai waar zijn *Antirabotenus* voltooid werd en, zoals hiervoor gezegd, goedgekeurd op 5 juli 1581. Hij was zeer bevriend met Jan David, die over hem spreekt in zijn *Christelijcken Biecorf* van 1600 (voltooid 30 januari 1598). David noemt hem een „goeden Heere van Gendt”, een bijzonder ijverig katholiek, zegt echter niet of het een priester of een leek was. Nog volgens David was deze anonymus vóór 30 januari 1598 „der weerelt gepasseert ende metten Heere”.

De auteur van het handschrift bekend in de „zendtbrieff anden heere van Sint Aldegonde” die zijn werk voorafgaat, dat hij zich in zijn geleerde en gedocumenteerde weerlegging liet helpen door vrienden: de door Marnix behandelde passages uit allerlei auteurs heeft hij verzameld en gecollationneerd „met advyse ende assistentie van anderen die de zaecke bet verstonden dan hy [de anonieme auteur]” ⁶⁰. Deze mededeling wijst

⁵⁹ Dit blijkt duidelijk uit de inleidende Zendbrief, f. 4 van het Hs., waar de auteur spreekt over „dese Nederlanden”, vroeger zo veilig en welvarend, nu echter wol wanorde en ellende... „ende dat de zelve landen, *ommers sonderlinghe het schoone Vlaenderlant*, wederomme tot zyn eerste beghinsel ende chaos schynt te commene van te wesen *het woudt zonder ghenade*”.

⁶⁰ STERCK, *a.w.*, p. 43. — Het handschrift, dat 116 bladen telt, is door twee verschillende handen geschreven. De ff. 10-76 zijn van een andere hand dan de ff. 1-9 (inleidende Zendbrief) en 82-116. De hoofdstukken IV (f. 82) en V (f. 96) beginnen telkens een nieuw katern. De eerste hand heeft op de ff. 10-76 verscheidene „basterdt-

blijkbaar op de kring van onze theologen en juristen te Douai waar hij zijn Antirabotenus heeft afgewerkt.

Waarom het werk onuitgegeven bleef is voorlopig niet uit te maken. Toch kunnen we de geschiedenis van het handschrift met enige waarschijnlijkheid nagaan. Langs Cornelius Vrancx, die zelf naar de St-Pietersabdij overging en er in 1597 abt werd, zal het handschrift in deze abdij zijn terechtgekomen. Daarop wijst o.m. een nederlandse berijming van een passus uit „Lactantius in zijne gheestelicke poesie”, die op f. 65 van het handschrift is ingelast — eigenlijk als een los blad opgespeld — en vermoedelijk een poëtische bewerking is van de rijmlustige Vrancx zelf. Vrancx staat bekend als een groot boekenvriend en men mag aannemen dat hij de Antirabotenus, door hem in 1581 te Douai ondertekend, niet uit het oog heeft verloren. Heeft hij het handschrift behouden en uit Douai naar Gent meegenomen? of werd het hem naderhand door de auteur geschonken of nagelaten? Was de auteur soms een der Raadsheren van Vlaanderen? Hoe het zij, na de dood van de auteur weet Jan David in 1598 te zeggen dat het werk nog bestaat en dat het „niet verde te soecken en waer, alst noodt dede”. Met deze woorden wijst David, die alsdan te Gent verbleef, denkelijk naar zijn vriend Vrancx in de St-Pietersabdij ⁶¹. Bij de opheffing van deze abdij in 1799 is het handschrift dan, met heel de kloosterbibliotheek, overgegaan naar het depot van de departementale bibliotheek in de kloostergebouwen van Baude-

woorden” door diëtse woorden vervangen. Een diepere studie van het handschrift zou wellicht nog duidelijker de aard van de samenwerking kunnen bepalen.

⁶¹ Of is Vrancx zelf een van de medewerkers aan de Antirabotenus geweest? ... Was de door David bedoelde auteur een leek, dan zou Guillaume van Pamele, de president van de Raad van Vlaanderen (zie hiervoor), kunnen in aanmerking komen. Met medewerking van zijn zeer belezen broeder, de patroloog Pamelius?

loo ⁶² die de kern werd van de stedelijke bibliotheek en de in 1818 daaruit gevormde Universiteitsbibliotheek.

Het verblijf in het milieu der Vlaamse vluchtelingen te Douai heeft literair het langst nagewerkt bij de meermaals genoemde Jan David, de pastoor van Kortrijk die te Douai voor het eerst een Jezuietencollege en de eerste, door Franciscus Costerus gestichte, Mariacongregatie van de Nederlanden leerde kennen en er voor de Sociëteit van Jesus gewonnen werd. In 1595 — op vijftigjarige leeftijd — debuteerde David, onder de schuilnaam Jason Petronius, met zijn *Kettersche Spinnecoppe*, waarin hij spottend bewijst „hoe degelick en orborlick een saecke een ketter is”. Een paar jaar later voltooide hij een tweede allegorisch werk dat in 1600 op zijn naam zou verschijnen : zijn *Christelijcken Biecorf der H. Roomscher Kercke*, die in de literatuurgeschiedenis al te lang voor een weerlegging van Marnix' Biënkorf versleten werd. Jan David neemt alleen de Biënkorf-allegorie van Marnix over en werkt ze uit in een positief didactisch tractaat over het katholieke geloof en de kerk, een apologetisch tegenstuk van de kwade „Horsele-corf” van Marnix.

David begon einde 1596-begin 1597 met de redactie van zijn *Christelijcken Biecorf*. In de inleiding „aen P[hilips] M[arnix] Auteur des Wespen-Corfs, valschelycken Bie-Corf der H. Roomsche Kercke gheintituleert” schrijft hij herinneringen neer over de auteur van de Antirabotenus die teruggaan op zijn verblijf te Douai. De inhoud er van werd hiervoor reeds besproken. En waarschijnlijk had hij ook een exemplaar van de Response uit Douai bij de hand. Het exemplaar van de Response uit de oude Jezuietenbibliotheek van Antwerpen (thans in de Bibliothèque Municipale te Reims) draagt inderdaad geschreven aantekeningen die van Jan David

⁶² A. VAN LOKEREN, *a.w.*, I, p. VII.

kunnen zijn; de hand onderstreepte de zin : „Les Catholiques ressemblent les mouches à miel, non pas les herétiques” die a. h. w. het programma verstrekt van de *Christelijcken Biecorf*. In de richting van David wijst ook de belangstelling voor de spreekwoorden die in de Response voorkomen ⁶³ en de bijgevoegde samenvatting van de ketterse stellingen die in de Response bestreden worden is als een bondig memorandum voor een bevechter van Marnix' Biënkorf. Dit Dowaaise drukje van 1581 — het handexemplaar van David? — legt een tastbare band tussen de polemische bedrijvigheid van de vluchtelingengroep te Douai waartoe Jan David als parochiepastoor had behoord en de belangrijke groep didactisch-polemische geschriften waarmede de Jezuiet Jan David een aanzienlijker plaats in onze literatuurgeschiedenis heeft verdiend dan hem tot op heden is ten deel gevallen.

A. VIAENE.

⁶³ Jan David heeft niet alleen onder de schuilnaam „Donaes Idinau” een plaats in de bibliographie van de nederlandse spreekwoorden veroverd, ook zijn talrijke geschriften zijn rijk aan spreekwoorden en zegswijzen. Waarom kreeg hij tot nu toe geen bijzondere studie, evenmin als zijn verdienstelijke vriend C. Columbanus Vrancx? Een leerme die reeds in 1928 door P. Dr J. van Mierlo werd signaleerd.